

УДК 73.041.5:7.023.1-034,35'6]-048.62:94(510):7.071.1*Цянь Шаову
DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2025.5.5>

Ковальова Марія Миколаївна,

кандидат мистецтвознавства,
професор кафедри живопису, завідувачка кафедри живопису
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
ORCID ID: 0000-0002-9254-2565,
kovaleva2075@gmail.com

Тянь Цзялун,

аспірант кафедри живопису
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
ORCID ID: 0009-0008-5682-3475
639792475@qq.com

БРОНЗОВИЙ СКУЛЬПТУРНИЙ ПОРТРЕТ ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІСТОРІЇ КИТАЮ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЦЯНЬ ШАОВУ)

Аналіз творчого доробку Цянь Шаову (钱绍武, 1928–2021) дозволяє простежити, як через портретні образи видатних діячів китайської історії та культури, формується цілісне уявлення національного надбання країни. У центрі уваги – галерея історичних постатей, серед яких класики літератури Ду Фу та Цао Сюецінь, митці XX століття Сюй Бейхун, а також символи національного духу, втілені в образах Сунь Ятсена та А Біна. Цей портретний пантеон стає засобом актуалізації конфуціанських ідеалів вірності традиції, служіння суспільству та шанування предків.

Особливу увагу приділено синтезу західних та східних художніх практик у творчості Цянь Шаову, що стало можливим завдяки його унікальній освіті: вивченню китайської каліграфії та живопису водночас із освоєнням європейської скульптурної техніки. Цей діалог культур проявився у поєднанні класичної монументальної форми з глибокою психологізацією образів, де бронза набуває властивостей живого матеріалу, здатного передавати внутрішню енергію моделі. У творах на історичні теми, таких як «Пісня дороги» чи «Дурний старий зрушує гори», митець виходить за межі портретного жанру, створюючи багатопланові композиції, наповнені символікою та філософським змістом.

Монументальні портрети Цянь Шаову поєднують класичну строгість із динамікою форм, а портретно-жанрові композиції розкривають вміння передавати рух та емоційну напругу. Скульптурний портрет у виконанні Цянь Шаову репрезентує історичні рефлексії сьогодення, що сприяє формуванню колективної пам'яті та збереженню національної ідентичності. Його спадщина демонструє, як традиційні матеріали та техніки переосмислюються для вирішення сучасних мистецьких та соціальних викликів, роблячи внесок у розвиток як китайського, так і світового скульптурного мистецтва.

Ключові слова: сучасне образотворче мистецтво, скульптура, портрет, бронза, Китай, історія, Цянь Шаову.

Kovalova Mariia, Tian Jialong. BRONZE SCULPTURE PORTRAIT AS A MEANS OF REPRESENTING CHINESE HISTORY (ON THE EXAMPLE OF QIAN SHAOWU'S WORK)

Analysis of Qian Shaowu's creative output (钱绍武, 1928–2021) allows us to trace how, through portraits of prominent figures in Chinese history and culture, a holistic representation of the country's national heritage is formed. The focus is on a gallery of historical figures, including literary classics Du Fu and Cao Xueqin, 20th-century artists Xu Beihong, as well as symbols of the national spirit embodied in the images of Sun Yat-sen and A Bing. This portrait pantheon becomes a means of actualizing the Confucian ideals of loyalty to tradition, service to society, and veneration of ancestors.

Special attention is paid to the synthesis of Western and Eastern artistic practices in Qian Shaowu's work, which was made possible by his unique education: the study of Chinese calligraphy and painting at the same time as mastering European sculptural techniques. This dialogue of cultures was manifested in the combination of classical monumental form with a deep psychologization of images, where bronze acquires the properties of a living

material capable of transmitting the inner energy of the model. In works on historical themes, such as “The Song of the Road” or “The Foolish Old Man Moves Mountains”, the artist goes beyond the portrait genre, creating multifaceted compositions filled with symbolism and philosophical content.

Qian Shaowu's monumental portraits combine classical rigor with the dynamics of forms, and portrait-genre compositions reveal the ability to convey movement and emotional tension. Qian Shaowu's sculptural portrait represents historical reflections of the present, contributing to the formation of collective memory and the preservation of national identity. His legacy demonstrates how traditional materials and techniques are reinterpreted to address contemporary artistic and social challenges, contributing to the development of both Chinese and global sculptural art.

Key words: contemporary fine arts, sculpture, portrait, bronze, China, history, Qian Shaowu.

Вступ. Відомий скульптор Цянь Шаову (钱绍武, 1928–2021) належить до першого покоління митців, які сформувалися вже в епоху КНР. Він значно поглибив розуміння традиційної китайської скульптури та народного мистецтва, інтегрувавши в свої твори художні принципи, запозичені з китайської каліграфії та живопису. Його теорія скульптурної форми поєднує східний і західний підходи, переосмислюючи, зокрема, «Шість принципів Се Хе» – фундаментальних засад класичної китайської теорії живопису.

Щодо інтерпретації та втілення у скульптурі категорії «ци» (життєвої енергії), Цянь Шаову зазначає, що його творчість значною мірою сформувалась під впливом художнього досвіду Хуа Тяньйоу (滑田友, 1901–1986), одного з фундаментальних скульпторів модерного Китаю, якого сьогодні часто називають засновником китайської монументальної скульптурної школи. Таким чином, на його думку, «життєва енергія» у скульптурі вимагає органічного поєднання різних об'ємів і форм в єдину динамічну цілісність. Майстер систематизував художні прийоми традиційного китайського образотворення, спираючись на естетичний ідеал «плавності та цілісності», який став основою його власної мистецької концепції. У творах Цянь Шаову відчувається його здатність до спокійного спостереження, глибокого осмислення та досягнення мистецької досконалості.

Мета статті – аналіз бронзових скульптур Цянь Шаову, визначення особливостей їх тематичного репертуару і прийомів образотворення.

Матеріали та методи. Китайська традиційна скульптура, пройшовши багатовіковий шлях, розвивалася в тісному зв'язку

з класичною національною культурою, зокрема поезією, живописом та каліграфією. Фундаментальне дослідження цієї форми мистецтва представлено в праці «Історія китайської скульптури» Ван Цзюня (1897–1990) – видатного теоретика, мистецтвознавця, археолога та художника [1]. Значний внесок у вивчення скульптури зробив також мистецтвознавець Сунь Чженьхуа, автор монографії «Сучасна китайська скульптура». Він зазначив, що скульптура як галузь образотворчого мистецтва є відносно новою для Китаю і потребує ширшого дослідницького дискурсу. Сунь Чженьхуа зробив значний внесок у вивчення китайської пластики – від аналізу стародавніх пам'яток до розвитку сучасного мистецтва [5].

Доповнює матеріали дослідження монографія, присвячена безпосередньо скульптурному мистецтву Цянь Шаову, яка надає змогу порівняти його бронзові портретні композиції з іншими творами дозволяючи виокремити специфіку його підходу до певних тем і матеріалів [8]. Особливу цінність становлять опублікована збірка ескізів Цянь Шаову до монументальних бронзових робіт, які свідчать про особливості пошуку митцем пластичних рішень для втілення національної ідентичності в образах історичних діячів. Каталог начерків майстра демонструє глибоке розуміння митцем пластики людського тіла, що стало основою його скульптурних портретів. У цих творах простежується синтез західних технік із китайською філософією образу, що особливо важливо для аналізу його бронзових портретів як засобу репрезентації національної історії через образну репрезентацію історичних постатей [7].

Матеріалами дослідження також стали статті провідних китайських

мистецтвознавців, інформація з інтернет ресурсів, інтерв'ю з Цянем Шаову. Дослідження ґрунтується на комплексі методів, що включають історико-ретроспективний та формально-стилістичний аналіз. Ці підходи доповнюються порівняльним аналізом для виявлення художніх особливостей та історичного значення творів Цянь Шаову в розвитку пластичного мистецтва Китаю.

Результати. Цянь Шаову (钱绍武, 1928–2021) – відомий китайський скульптор, каліграф, художник, мистецтвознавець та теоретик мистецтв. Він народився у відомій родині Цянь з міста Усі, провінція Цзянсу, у 1928 році. Традиційний китайський живопис розпочав вивчати у 1942 році та був прийнятий до Національного пекінського художнього коледжу у 1947 році (з 1949 року – Центральна академія образотворчих мистецтв). Він закінчив її в 1951 році та залишився викладати скульптурну майстерність наступним поколінням митців. У 1986 році Цянь Шаову став професором і завідувачем кафедри скульптури, пізніше вийшовши на пенсію (1989) виконував обов'язки наукового керівника у докторантурі [3].

Вже у юному віці Цянь Шаову протягом тривалого періоду опановував мистецтво традиційного китайського живопису та класичної поезії під наставництвом визначного художника Цін Гулю (秦古柳) зі свого рідного міста. Навчання розпочалося зі стирання чорнила – процесу, спрямованого на відточування терпіння, ретельності, дисципліни, акуратності та внутрішньої концентрації. Маючи чітке розуміння єдності мистецьких практик, Цін Гулю розробив для Цянь Шаову п'ятирічну програму, що інтегрувала вивчення поезії, каліграфії та живопису. Він наголошував, що вузька спеціалізація в образотворчому мистецтві і обмежує митця, тоді як справжня майстерність вимагає ґрунтового занурення в ширший культурний контекст образотворення. Саме тому для поглиблення знань учня було залучено окремого викладача класичної поезії, а щоденні заняття каліграфією супроводжувалися тривалими бесідами на

культурно-філософські теми. Такий системний підхід сформував у Цянь Шаову потужний інтелектуальний фундамент, що згодом став основою його власних творчих досягнень [5].

Крім скульптури, каліграфії й живопису, Цянь Шаову займався також поезією та співом, що наділило його твори особливою музикальністю ритмів та вишуканою архітектонікою. Він якось сказав: «Каліграфія – це скульптура з відчуттям архітектурного простору, а скульптура – це каліграфія з ритмом та римою» [2]. Протягом своєї мистецької кар'єри, яка тривала понад півстоліття, Цянь Шаову старанно прагнув поєднання китайських та західних стилів, синтезу старого та нового, а також досліджував інтеграцію західного моделювання форми зі східною естетикою, зрештою ставши видатним представником першого покоління скульпторів, що вирости в Новому Китаї.

Дослідження присвячене лише одному напрямку творчості митця – бронзовій скульптурі, якою він розпочав захоплюватися ще за часів студентства, та яка супроводжувала його на протязі всього творчого шляху. У бронзовій скульптурі «Пісня дороги» (Рис. 1), створеній Цянь Шаову у 1959 році, втілено не лише формальну майстерність, але й глибокий симбіоз китайської духовної традиції та сучасного пластичного мислення. Видовжений формат (200×70 см) нагадує древній китайський сувій, де вертикальна композиція стає метафорою шляху – не лише фізичного, але й духовного.

Фігури людей, злиті в єдиному потоці руху, постають не як індивідуальності, а як універсальний символ колективної долі. Їхні силуети, що переплітаються, нагадують ритмічні півтони китайської каліграфії, де кожен мазок несе відтінок емоції. Майстер уникає чітких контурів, надаючи формі динамічної незавершеності, що характерно для даоської філософії – світ як безперервний потік трансформацій. Поверхня бронзи з її нерівними вигинами та відтінками патини нагадує текстуру стародавнього каменю, що символізує зв'язок із віковими традиціями.

Рис. 1. Цянь Шаову. Пісня дороги. 1959. Бронза. 200х70. Музей китайської революції

Бронзова скульптура «Портрет Ду Фу» (Рис. 2) була першою роботою Цянь Шаову після Культурної революції (1966–1976). Ця скульптура експонувалася у Франції, Японії та інших країнах, демонструє значну художню трансформацію митця порівняно з «Піснею дороги». Вона виражає напружену боротьбу та потужну силу, спрямовану вгору, з акцентом на пластичній формі, що свідчить про зміну світогляду митця.

Скульптури Цяня Шаову «Сидячий портрет Ду Фу» (Рис. 3) та «Стояча статуя Ду Фу» (Рис. 4) також присвячені

репрезентативному поету епохи розквіту династії Тан – Ду Фу (杜甫, 712–770), який працював у рамках класичної поетичної системи. Хоча він писав переважно на піднесенні теми, також не залишав без уваги жанр хвалебних віршів й тостів. Його вірші «Три чиновники» та «Три прощання» вважаються вершиною соціально-критичного спрямування в давній китайській поезії (творчість Ду Фу викладають в українських школах у рамках предмету «Зарубіжна література» у 8-му класі). Цянь Шаову захоплювався творчістю Ду Фу, що виразилося як

Рис. 2. Цянь Шаову. Портрет Ду Фу. 1984. Бронза. 41х40х62. Національний художній музей Китаю

Рис. 3. Цянь Шаову. Сидячий портрет Ду Фу. 1982. Бронза. Художній музей університету Цінхуа

Рис. 4. Цянь Шаову. Стояча статуя Ду Фу. 2007. Бронза. Встановлена біля Монумента Тисячоліття Китаю в Пекіні

у репрезентативних каліграфічних творах «Дивлячись» та «Ода горі Тай», так і в серії портретних зображень митця.

Звертаючись до фольклору в композиції «Дурний старий зрушує гори» (Рис. 5), майстер розкриває глибинні пласти національного світогляду. Давня легенда «Юйгун пересуває гори», що прославляє завзятість, наполегливість, працьовитість і далекоглядність, завдяки митцю знайшла вираження у бронзі. Стилистичні особливості роботи демонструють характерний для Цянь Шаову поєднання монументалізму з пластичною динамікою. Митець відходить від класичної гладкості бронзової поверхні, надаючи їй експресивної, майже живописної якості.

У скульптурі «Портрет Цао Сюеціня» 1995 року (Рис. 6) Цянь Шаову використовує інший підхід, ніж у портреті Ду Фу. Автора роману «Сон у червоному теремі», який вважається шедевром китайської класичної літератури, Цао Сюеціня (曹雪芹, 1724–1764) митець описував натхненним фразою «втомлені очі». Цей вислів був взятий з вірша Хун'ї «Все у втомлених очах вченого». Саме тому майстер зосередився на зображенні слізливих, закритих очей літератора, залишаючи решту його обліку майже «туманним».

У цьому творі Цянь Шаову простежуються особливості традиційної пластики Китаю, зокрема різблення династій Цінь та Хань (221 до н.е.–220 н.е.), яке повторювало форму та обриси каменю, адаптуючись до природної форми матеріалу. Зосереджуючись на втіленні внутрішнього світу, а не зовнішньої подоби, він передає духовну сутність поета через напружену експресію обличчя [2].

Епоха династії Тан дала світові цілу плеяду поетичних геніїв, чий імена назавжди увійшли в золотий фонд китайської літератури. Серед них особливе місце займає Чжан Цзі, чия слава заснована на безсмертному творі – вірші «Нічна швартовка біля кленового мосту». За переказами, поет створив його, проходячи повз храм Ханьшань, втіливши у строфах нічну стоянку корабля на річці Янцзи. У цих рядках з неймовірною образністю та тонкістю втілені образи осіннього місяця, крики нічних птахів, морозне повітря, клени над рікою, далекі вогні рибалок і самотність мандрівника – вся меланхолійна краса південного нічного пейзажу.

Скульптура Цянь Шаову, присвячена поету Чжан Цзі (张继, близько 730–780), є втіленням глибокої поваги до духовної спадщини

Рис. 5. Цянь Шаову. Дурний старий зрушує гори. 1983. Бронза.
Художній музей університету Цінхуа

Рис. 6. Цянь Шаову. Портрет Цао Сюеціня. 1995. Бронза.
Пекін

Рис. 7. Цянь Шаову. Портрет Чжан Цзі. 1992. Бронза. 130х300. Сучжоу, храм Ханьшань

епохи Тан (Рис. 7). Митець обрав спокійну, розслаблену позу літератора, передаючи стан внутрішньої зосередженості та споглядальності, властивий людині, зануреній у роздуми про природу й життя. М'яка пластика форми, плавність ліній і стриманий реалізм скульптури перегукуються з естетикою традиційного китайського мистецтва, в якому важливим є не зовнішній динамізм, а внутрішній рух душі. Цянь Шаову майстерно поєднав монументальність із відчуттям камерності: поет ніби спочиває після натхнення, уособлюючи гармонію між людиною та Всесвітом. Скульптура органічно вписується в садово-храмовий простір Ханьшаня (місця де був написаний вірш поета), продовжуючи традицію вшанування видатних діячів як провідників духовної мудрості Китаю.

Пізніше Цянь Шаову створив для храмового комплексу Ханьшань монументальну скульптурну композицію «Нічна швартовка біля Кленового мосту – портрет Ні Юньліня» (Рис. 8), в якій художник поєднав літературний мотив із однойменного вірша Чжан Цзі з образом видатного китайського пейзажиста доби Юань – Ні Юньліня (倪瓚, 1301–1374). Скульптура вшановує митця, який уособлює ідеал веньженхуа (文人画) – «живопису вечних», що відзначався духовною глибиною, інтелектуалізмом та стриманою естетикою.

Композиція вирішена в дусі споглядальності: Ні Юньлінь зображений сидячим,

Рис. 8. Цянь Шаову. Нічна швартовка біля Кленового мосту – портрет Ні Юньліня. 2004. Бронза. Сучжоу, храм Ханьшань

у задумливій позі, зануреним у внутрішній світ і споглядання природи, тоді як юний учень, що стоїть поруч, спрямовує погляд углиб простору. Така двофігурна побудова втілює діалог поколінь і передачу творчого досвіду. Хвиляста пластика бронзи, що нагадує рельєф скель і течію води, створює відчуття гармонійного злиття людини з природою – мотиву, який був центральним у філософських поглядах Ні Юньліня. Патинована зелена поверхня надає образу відчуття давнини й духовної тиші, що перегукуються з естетикою його мінімалістичних пейзажів, де порожнеча, повітря і простір виступають як головні носії змісту. У такий спосіб Цянь Шаову передає не лише шану великому майстру минулого, а й утверджує ідеал художника-споглядальника, для якого мистецтво є формою внутрішнього самозаглиблення і духовної рівноваги.

У 1999 році Цянь Шаову закінчує роботу над монументальним гранітним портретом Сунь Ятсена розміром 10х27 метрів, встановленого у парку Чжуншань, Шеньчжень. А в 2002 році презентує новий бронзовий «Портрет Сунь Ятсена» (Рис. 9). Сунь Ятсен (孫逸仙, 1866–1925) – китайський лікар та політичний діяч, який був першим тимчасовим президентом Китайської Республіки, після її заснування у 1912 році. Як найвизначнішого діяча, Сунь Ятсена часто називають «Батьком нації», що відіграв важливу роль

у поваленні династії Цін під час Синьхайської революції.

Фігура виконана в повний зріст, у класичній позі: з опорою на тростину, спина пряма, погляд спрямований уперед, що створює враження стійкості та духовної рішучості. Бронзова пластика відрізняється матеріальною щільністю, коли текстура поверхні не надто відполірована, з помітними слідами обробки, що нагадує пам'ятник, що з часом отримав сліди давнини. Композиційно скульптура інтегрована в навколишній простір свого розміщення – площі Яншо: вертикальні пропорції фігури контрастують із горизонтальними елементами пейзажу, водного простору та гір за спиною образу.

На початку 2000-х років Цянь Шаову отримав від Центрального академія образотворчих мистецтв (CAFA) замовлення створити бронзовий портрет Сюй Бейхуна (徐悲鴻, 1895–1953), видатного художника-педагога, першого президента академії. У своїй скульптурі (Рис. 10) Цянь Шаову вшановує свого вчителя та майстра, який дав поштовх розвитку китайського сучасного живопису. Образ Сюй Бейхуна передано з великою увагою до характеру: постать зображена в спокійній, урочистій позі: погляд спрямований вперед, що символізує

водночас спадкоємність традиції та творчий потенціал. Бронзова фактура з м'якою патиною підкреслює не лише монументальність, а й внутрішній зв'язок між автором та його вчителем, коли матеріал і форма стають засобом подяки і пам'яті [11].

Окрім створення серії монументальних портретів видатних діячів династичного та Нового Китаю, Цянь Шаову звертався до більш інтимних, особистісних тем, утілюючи в бронзі образи, що глибоко запали йому в пам'ять із дитинства та стали джерелом його творчого натхнення. Як відомо, митець був уродженцем міста Усі (провінція Цзянсу) та з дитинства жив у середовищі, сповненому художніх і культурних вражень. До семи років він мешкав у старовинному міському дворі, сусідом якого був відомий сліпий народний музикант А Бін (справжнє ім'я – Хуа Яньцзюнь, 华彦钧, бл. 1893–1950). У пам'яті скульптора назавжди закарбувалися звуки мелодії «Ерцюань Іньюе» – тихої, меланхолійної композиції, яку музикант виконував ночами, мандруючи вулицями рідного міста. Цянь Шаову згадував, як крізь темряву під тьманим вуличним ліхтарем проходила фігура бідного музиканта, і ця постать – зігнута, самотня, але сповнена гідності, залишила глибокий слід у його свідомості.

Рис. 9. Цянь Шаову. Портрет Сунь Ятсена. 2002. Бронза. Яншо, Гуїлінь

Рис. 10. Цянь Шаову. Портрет Сюй Бейхуна. 2004. Бронза. Пекін

Рис. 11. Цянь Шаову. Сидяча статуя А Біна. 2004. Бронза. Площа Ерцюань міста Усі

Рис. 12. Цянь Шаову. Стояча статуя А Біна. 1999. Бронза. Гробниця А Біна в Хуейшані

Згодом цей образ став для скульптора джерелом натхнення, втілюючись у серії робіт, присвячених А Біну. У скульптурі «Сидяча статуя А Біна» (Рис. 11) Цянь Шаову відмовився від зовнішньої описовості, створивши не портрет у традиційному сенсі, а узагальнений символ людської долі й духовної сили митця. У творі представлений образ виснаженого музиканта, у скромному, зношеному одязі, проте його поза сповнена внутрішньої зосередженості: він ніби слухає відлуння власної мелодії. Цянь Шаову прагне не показати страждання, а передати глибину внутрішнього світу людини, для якої музика стала єдиною формою існування.

Художник неодноразово підкреслював, що його духовні та естетичні основи були закладені саме в містечку Усі. Образ А Біна, якого він бачив у дитинстві, жив у його пам'яті десятиліттями, доки не набув матеріального втілення у бронзі (Рис. 12). Ця скульптура, сповнена гуманістичного звучання, є не лише даниною пам'яті народному музикантові, але й ліричним узагальненням теми

людської самотності, гідності та сили творчого духу.

Висновки. Творчість Цянь Шаову демонструє унікальний синтез монументальної статичності та динамічної жанровості, що формує багатогранну образну мову його скульптури. У монументальних портретах митець поєднує класичну строгість композиції з глибокою психологізацією образів, тоді як у жанрових роботах розкривається його вміння передавати рух та емоційну напругу через пластику форм. Ця динаміка не є випадковою – вона стала відповіддю на виклики часу. Для Цянь Шаову основним питанням стало збереження і творче переосмислення китайської образотворчої традиції в умовах історичних трансформацій. Його різні підходи – від статичних портретних зображень до динамічних портретно-жанрових композицій – є виразом органічного, а не свідомо конструйованого зв'язку з культурною спадщиною, що дозволило йому стати «китайським Роденом» не через наслідування, а через глибинне відтворення національного світогляду.

Література:

1. 王子云. 中国雕塑艺术史. 北京: 岳麓书社. 2005. 707 页. [Ван Цзюнь. Історія китайської скульптури. Пекін: Видавництво «Юелу». 2005. 707 с.]
2. 马国馨. 我凭我手拨心弦—纪念钱绍武先生. 2022. [Ма Госін. Я власними руками обриваю струни свого серця – на згадку про пана Цянь Шаову]. URL: <https://www.tsinghua.org.cn/info/1954/37272.htm>
3. 邢星. 雕刻灵魂——访雕塑家、书法家钱绍武. 人民教育. 2012. 12期. 页. 51–54. [Сін Сін. Різьблення душі: інтерв'ю зі скульптором та каліграфом Цянь Шаову. Народна освіта. 2012. Вип. 12. С. 51–54.]

4. 隋建国. 纪念 | 深切缅怀雕塑艺术家钱绍武先生. 2021. [Суй Цзяньго. Пам'яті скульптора Цянь Шаову]. URL: https://mp.weixin.qq.com/s/JJ0LyL41N1bIXg4_U2FxA
5. 孙振华. 中国当代雕塑. 河北美术出版社. 2009. 299页. [Сунь Чженьхуа. Сучасна китайська скульптура. Видавництво образотворчих мистецтв Хебея. 2009. 299 с.]
6. 秦越. 劳动颂: 穿越时空的劳动号子. 2013. [Цінь Юе. Ода праці: трудова пісня крізь час і простір]. URL: https://news-12371-cn.translate.goog/2013/05/01/ARTI1367360179519868.shtml?_x_tr_sch=http&_x_tr_sl=zh&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sdn
7. 钱绍武. 从立体到平面: 钱绍武水墨人体. 安徽美术出版社. 1999. 40 页. [Від тривимірного до двовимірного: фігури Цянь Шаову, виконані тушшю та фарбою. Видавництво образотворчих мистецтв Аньхой. 1999. 40 с.]
8. 钱绍武, 范伟民. 著名雕塑家钱绍武解读. 中国雕塑年鉴. 2007. 341–345 页. [Цянь Шаову, Фань Веймін. Відомий скульптор Цянь Шаову інтерпретує. Щорічник китайської скульптури. 2007. С. 341–345.]
9. 朱炳仁铜. 这个绝对不行的学生竟然成为中国雕塑界的大师! 2019. [Zhu Bingren Copper. Цей абсолютно невдалий студент несподівано став майстром китайської скульптури.]. URL: https://www.sohu.com/a/332544019_100140083
10. 盛静. 天趣、苍茫与入木三分—钱绍武雕塑的审美追求. 2021. [Шен Цзін. Природна чарівність, неосаяність і прониклива глибина: естетичні пошуки скульптур Цянь Шаову.]. URL: <https://www.rmzxw.com.cn/c/2021-09-08/2950780.shtml?n2m=1>
11. 杨齐. 一个雕塑家的中国——钱绍武先生个案研究. 雕塑. 2019. № 4. 页. 64–71. [Ян Ці. Китай скульптора: приклад пана Цянь Шаову. Скульптура. 2019. № 4. С. 64–71.]

References:

1. 王子云. (2005). 中国雕塑艺术史. [History of Chinese Sculpture Art]. 北京: 岳麓书社. Beijing: Yuelu Publishing House, 707. [in Chinese].
2. 马国馨. (2022). 我凭我手拨心弦—纪念钱绍武先生. [I pluck the strings of my heart with my own hands – In memory of Mr. Qian Shaowu]. Retrieved from: <https://www.tsinghua.org.cn/info/1954/37272.htm> [in Chinese].
3. 邢星. (2012). 雕刻灵魂——访雕塑家、书法家钱绍武. [Carving the Soul: An Interview with Sculptor and Calligrapher Qian Shaowu]. 人民教育. People's Education, 12 [in Chinese].
4. 隋建国. (2021). 纪念 | 深切缅怀雕塑艺术家钱绍武先生. [Memorial | Deeply remembering the sculptor Mr. Qian Shaowu]. Retrieved from: https://mp.weixin.qq.com/s/JJ0LyL41N1bIXg4_U2FxA [in Chinese].
5. 孙振华. (2009). 中国当代雕塑. [Contemporary Chinese Sculpture]. 河北美术出版社. Hebei Fine Arts Publishing House, 299. [in Chinese].
6. 秦越. (2013). 劳动颂: 穿越时空的劳动号子. [Ode to Labor: A labor song that transcends time and space]. Retrieved from: https://news-12371-cn.translate.goog/2013/05/01/ARTI1367360179519868.shtml?_x_tr_sch=http&_x_tr_sl=zh&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sdn [in Chinese].
7. 钱绍武. (1999). 从立体到平面: 钱绍武水墨人体. [From Three-Dimensional to Two-Dimensional: Qian Shaowu's Ink and Wash Figures]. 安徽美术出版社. Anhui Fine Arts Publishing House, 40. [in Chinese].
8. 钱绍武, 范伟民. (2007). 著名雕塑家钱绍武解读. [Renowned sculptor Qian Shaowu interprets]. 中国雕塑年鉴. Chinese Sculpture Yearbook. [in Chinese].
9. 朱炳仁铜. (2019). 这个绝对不行的学生竟然成为中国雕塑界的大师! [This absolutely unworthy student unexpectedly became a master in the Chinese sculpture world!]. Retrieved from: https://www.sohu.com/a/332544019_100140083 [in Chinese].
10. 盛静. (2021). 天趣、苍茫与入木三分—钱绍武雕塑的审美追求. [Natural charm, vastness and penetrating depth: the aesthetic pursuit of Qian Shaowu's sculptures]. Retrieved from: <https://www.rmzxw.com.cn/c/2021-09-08/2950780.shtml?n2m=1> [in Chinese].
11. 杨齐. (2019). 一个雕塑家的中国——钱绍武先生个案研究. [A Sculptor's China: A Case Study of Mr. Qian Shaowu]. 雕塑. Sculpture, 4. [in Chinese].

Стаття надійшла: 26.10.2025

Прийнято: 11.11.2025

Опубліковано: 28.11.2025